

Germanizmi u osječkom govoru danas

Snježana Kordić

Filozofski fakultet, Zagreb

Uvod

Osijek je zbog svog položaja kroz povijest bio izrazito područje prožimanja različitih kultura i civilizacija, što se odražava i danas u specifičnostima osječkog govora, a u mnoštvu hungarizama, turcizama i posebno germanizama. Nakon odlaska Turaka 1687. godine Osijek biva sljedeća dva stoljeća u nekoliko velikih naleta naseljavan germanskim stanovništvom, koje je do našeg stoljeća konstantno činilo polovinu pa i preko polovine ukupnog broja stanovnika grada. Prema popisu stanovništva iz 1702. godine od 259 zabilježenih prezimena 101 je njemačko, dva stoljeća kasnije, 1905, od ukupno 24.180 stanovnika 12.436 je Nijemaca. Uzmemo li u obzir još nekoliko tisuća Židova koji su najčešće govorili njemačkim jezikom, zatim stalno stacioniranu vojsku regrutiranu iz krajeva njemačkog govornog područja, koja nije obuhvaćena popisom a koja je nerijetko činila broj stanovnika grada za polovicu većim, te ekonomsku i kulturnu strukturu tog stanovništva, možemo pretpostaviti da je njemački jezik dominirao nad svim ostalim jezicima u gradu. U tom višestoljetnom periodu provođenja globalne germanske politike prodora na istok, koloniziranja germanskog stanovništva u pravcu Beč – Pečuh – Osijek i dalje preko Balkana u smjeru Bliskog istoka, Osijek je proživio period najveće ekonomske i kulturne ekspanzije u svojoj povijesti. Uslijed promijenjenih političkih prilika Osijek u svom razvoju posustaje tako da ga već početkom našeg stoljeća po broju stanovnika a nešto kasnije i u ekonomskoj snazi Zagreb prestizuje. 1921. godine od ukupno 34.412 stanovnika u Osijeku Nijemaca je 9.480, a 1945. godine velika većina osječkih Nijemaca i Austrijanaca definitivno napušta grad na Dravi. No, podatak da se sjedište nedavno osnovanog Saveza Nijemaca i Austrijanaca za našu zemlju nalazi upravo u Osijeku, u kojem broji preko tisuću članova, govori nam o njihovom i današnjem postojanju u Osijeku.

Rezultat dugotrajnog zajedničkog suživota germanskog i slavenskog stanovništva u Osijeku i izravnog dodira njihovih jezika bilo je neposredno jezično posuđivanje. Ono je najviše zahvatilo područje leksika i rezultiralo brojnim germanizmima koji se koriste i danas u osječkom govoru. Među njima možemo razlikovati nekoliko stotina pronađenih riječi latinskog, grčkog, francuskog, talijanskog i dr. porijekla koje su preko njemačkog jezika kao posrednika ušle u osječki govor od riječi izvorno njemačkog porijekla u osječkom govoru. Samo ova posljednja grupa germanizama bit će predmet opisa u ovom radu. Opisat će se njihova integracija u sustav jezika primaoca, tj. opisat će se promjene koje su zahvatile riječ-model praveći od nje ili kompromisnu repliku, djelomično prilagođenu sustavu jezika primaoca, ili repliku (posudenicu) prilagođenu sustavu

jezika primaoca. Ovo prilagodavanje riječi sustavu jezika primaoca pratit ćemo na fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj razini. Pritom ćemo razlikovati, kao prvu fazu prilagodavanja, primarnu adaptaciju (PA) i promjene unutar nje od druge faze prilagodavanja, sekundarne adaptacije (SA), i promjena unutar nje, koje pokazuju da se riječ potpuno integrirala u sustav jezika primaoca (Jer promjenama koje se u toku SA odvijaju na replici dijelom podliježu i domaće riječi). Korpus od preko 6 00 danas upotrebljivanih germanizama u osječkom govoru prikupljen je od izvornih govornika, iz rječnika njemačkih posuđenica, iz radova o osječkom govoru s početka stoljeća te iz rječnika stranih riječi, uz uvažavanje dvaju ograničavajućih kriterija: 1. da riječ ne samo prepoznaju, već i upotrebljavaju i pripadnici mlađe generacije, 2. da je riječ izvorno njemačkog porijekla.

Adaptacija na fonološkoj razini

U procesu formiranja osnovnog oblika germanizama na fonološkoj razini prilagodavanje se odnosi na: 1. naglasak, 2. transfonemizaciju i 3. distribuciju fonema.

1. Razlika u sistemu akcentuacije između njemačkog udarnog naglaska i hrvatskog melodijskog naglaska riješena je u germanizmima tako što je naglasak dobio i obilježja kvalitete i kvantiteta, koja prije nije imao, jer to zahtijeva akcenatski sustav hrvatskog jezika, dok je mjesto naglaska najčešće zadržano isto kao u njemačkom jeziku, premda se i ono mijenja zbog djelovanja pravila novoštokavske akcentuacije uslijed kojih se na primjer silazni naglasci pomiču jedan slog prema početku riječi i postaju uzlazni (ta promjena već pripada SA germanizma): *špñāt* > *špinat* (s dugosilaznim naglaskom zabilježen je u Sekereš: 198).

2. Kod usvajanja germanizama dolazi do transfonemizacije, što znači da je svaki fonem njemačkog jezika zamjenjen fonemom hrvatskog jezika koji ima ili iste ili dijelom iste artikulacijske osobine (ako se polazi od ortografije modela, moguće je i zamjenjivanje fonemom sasvim različitih artikulacijskih osobina, no to nije slučaj kod osječkih germanizama, gdje se zamjenjivanje provodilo prema fonetskim principima). Djelomična transfonemizacija pojedinih njemačkih fonema, dakle njihovo zamjenjivanje fonemima hrvatskog jezika s kojima se samo djelomično podudaraju u osobinama, uzrokovana je potrebom da se izbjegne artikulacijska osobina strana fonemima našeg jezika.

2.1. Stoga su njemački zaokruženi vokali zamijenjeni u osječkom govoru najčešće ovako:

ä > a : <i>klafrati</i> ¹ , <i>ošacovati</i> →	u ovom primjeru je proces zamjenjivanja tekao
e : <i>šverc</i> , <i>glet</i>	ä > e > a , tako da se tek u SA a ustalilo (početkom
ü > i : <i>biflati</i> , <i>krigla</i>	stoljeća u osječkom govoru je u upotrebi oblik s
u : <i>furati</i> , <i>fruštuk</i>	e : <i>šecovat</i> , zabilježen u Sekereš: 197)
ö > e : <i>knedla</i> , <i>renna</i>	

Diftonzi njemačkog jezika zamijenjeni su u germanizmima današnjeg osječkog govora većinom ovako:

äu>aj: *frajla*, **ai>a:** *fras*, **au>au:** *jauzna*

ei>aj: *bajbok*, *cajtnot*

ei>aj>a → u SA javlja se tendencija reduciranja na samo **a**, tj. **j>Ø:** *cajger*, u upotrebi početkom stoljeća u osječkom govoru (zabilježen u Sekereš:178), danas se javlja samo u obliku *cager*; *štrafjna*, zabilježena u upotrebi početkom stoljeća (u Sekereš:200), danas ima oblik *štrafta*; *škrabatt*

eu>aj: *šlajdratt*

eu>aj>a → u SA javlja se ponekad reduciranje ne samo **a**, tj. **j>Ø:** *fajercajk*, oblik u upotrebi početkom stoljeća u osječkom govoru (zabilježen u Sekereš:180), danas je *faercak*

ie>i: *nitna*, *cigla*, *kibictratt*

Ostali njemački vokali u germanizmima podliježu nultoj transfonemizaciji, uz rjetke iznimke kao što su:

a>a>o → u SA, što potvrđuju germanizmi za koje je zabilježeno (u Sekereš:198,187,190,193) da su početkom stoljeća u upotrebi s vokalom **a**, a današnji njihov oblik je s vokalom **o**: *šparhet* / *šporet*, *zäc* / *söc*, *maler* / *moler*, *pačna* / *počna*

a>a>e → u SA je ranije zabilježen germanizam *rajsnagla* (u Sekereš: 194) promijenio oblik u *rajsnegla*

Vokalsko **e** koje se u nenaglašenim slogovima u njemačkom izgovara oslabljeno, kao poluglas, u izgovoru germanizma, kao **i** u njegovoj ortografiji jer je formirana na osnovi izgovora, često se sasvim ispustilo:

e (=ə)>Ø: *šamlca*, *fajront*, *tipl*, *obrlatttt*, *bofl*, *mustra*

2.2. U skladu s tendencijom hrvatskog jezika da se izbjegne hijat u SA su se primjenjivala dva postupka: 1. Izbacivao se jedan od dva vokala, 2. zadržavala su se oba vokala, ali se među njih umetao konsonant. Primjena obaju postupaka vidi se u germanizmu *šrafčiger* kad se on usporedi sa svojim prvotnim oblikom upotrebljavanim na početku stoljeća u Osijeku (zabilježen u Sekereš:199) *šraufncier*. Hijat iz PA u obliku *šlitčue* (zabilježen u Sekereš:197) ukinut je umetanjem konsonanta pa se danas izgovara *sličuhe*.

2.3. Njemački suglasnici zamijenjeni su njima odgovarajućim suglasnicima hrvatskog jezika, a pojedine njihove artikulacijske osobine strane hrvatskom jeziku napuštaju se djelomičnom transfonemizacijom. Stoga suglasnici **p, t, k** u germanizmima kao što su *počna*, *tacna*, *kugla* premda se nalaze ispred naglašene vokala više nemaju aspirativnost kao artikulacijsku osobinu. Promjene u izgovoru ostalih suglasnika u odnosu na model jesu:

b>p → što odstupa od modela jer se u njemačkom jeziku tako izgovara samo na kraju sloga **i** pred bezvučnim suglasnikom, a nijedan od tih uvjeta nije zadovoljen u sljedećim germanizmima: *pišla*, *pleh*, *šerpa*, *pegla*, *paor*, *partviš*, *putar* (→ za ovaj primjer možemo utvrditi da je do zamjene **b>p** došlo tek u SA jer se taj germanizam javlja u osječkom govoru na početku stoljeća u obliku *buter*, zabilježenom u Sekereš:178)

ch>k: *partikla*

d>t → što odstupa od modela jer se u njemačkom jeziku tako izgovara samo na kraju sloga **i** pred bezvučnim suglasnikom, a nijedan od tih uvjeta nije zadovoljen u sljedećim germanizmima: *tuce*, *šinter*, *tipl*

d>t>d → u nekim germanizmima je u PA **d**, prema pravilima o izgovoru na kraju sloga u njemačkom jeziku, dakle prema modelu izgovarano kao **t**, ali je

u SA izgovor s **d** prevladao pa su germanizmi u osječkom govoru s početka stoljeća zabilježeni (u Sekereš:200,177) kao *šunt* i *blont* danas *šund* i *blond*
f>f>h → u PA *f* se u skladu s modelom izgovaralo [f], ali je u SA zamijenjeno s **h** pa se ranije zabilježen oblik (u Sekereš:204) *auspuf* danas izgovara *auspuh*
g>k>g → premda je pod utjecajem u PA **g** na kraju sloga izgovarano kao **k**, u SA je zamijenjeno izgovorom [g] kod mnogih germanizama, pa su tako u usporedbi početkom stoljeća u Osijeku *mesnĳk*, *štmĳnk*, *rtzlnĳk*, *escaĳk*, *grincaĳk* (zabilježeni su u Sekereš: 191,199,195,180,184), a danas *mesing*, *štmung*, *rtzlng*, *escaĳg*, *grincaĳg*

h/ch>h>∅ → u skladu s modelom se u PA izgovaralo **h**, dok je SA dovela do odbacivanja **h** u nekim germanizmima, što je nekad u osječkom govoru zabilježene germanizme (u Sekereš: 198,186,186,192) *šparhet*, *hohštapler*, *hofirat*, *nahtkastl* pretvorilo u oblike *šporet*, *hohštapler*, *ofirati*, *natkasl*.

j → umetnuto u nekim germanizmima izazvalo je promjene **l>lj**: *šljam*, *šljaka*, *šljem*, *cilj*, *roljati*, *frtalj* (→ oblik posljednjeg germanizma je rezultat SA jer je u PA početkom stoljeća upotrebljavan oblik *firtl*, zabilježen u Sekereš:182),
n>nj: *lenjtr*, *šnĳtrati*, *šnĳjura*, *šnĳjofati* (→ za posljednja tri germanizma možemo tvrditi da je do umetanja **j** došlo u toku SA jer su zabilježeni u osječkom govoru s početka stoljeća bez **j** u Sekereš: 198)

s>z>s → u PA, pod utjecajem modela, izgovarano kao **z**, ali u SA nekih germanizama ustalio se izgovor [s] pa se tako nekadašnje *zäc* (zabilježeno u Sekereš: 187) danas izgovara *söc*

sch>š>s → u pojedinim germanizmima se u SA ustalio izgovor **s**: prvotno zabilježen oblik *šlicue* (u Sekereš: 197) danas se izgovara *slicue*

sch>šk: *škare*, *škrabatl*, *škodtli*

3. Distribucija konsonanata u germanizmima se ili prilagodava sistemu jezika primaoca ili uvodi novine u taj sistem.

3.1. Neke konsonantske skupine prisutne u modelu ukidaju se ili reduciraju u procesu prilagodavanja germanizma primjenom jednog od sljedećih postupaka:

a) dodavanjem vokala

schr>šar: *šaraf*

lp>lip: *tulipan*

b) ispuštanjem jednog konsonanta (u tročlanoj i višečlanoj skupini ispušta se srednji član)

pf>f → rezultat SA, koja je reducirala oblike prvotno zabilježene kao *klopfēr*, *pfēfer*, *pfosna* (u Sekereš: 188,194,194) u *klofer*, *feferona*, *fosna*

ngf>nf → u SA *junfer*, dok je početkom stoljeća u upotrebi oblik *jungfer* (zabilježen u Sekereš: 187)

ndb>mp: *krumpir*

stl>sl → u SA se prvotni oblik germanizma *nahtkastl* (zabilježen u Sekereš: 192) zamijenio oblikom *natkasl*

stn>sn → uslijed SA germanizmi u osječkom govoru s početka stoljeća zabilježeni kao *pfostna*, *lajstna* (u Sekereš: 194,189) danas se izgovaraju *fosna*, *lajsna*

jnpr>jpr: *ajpren*

nglšp>ngišp → u ovoj peteročlanoj konsonantskoj skupini nije bilo dovoljno samo ispuštanje središnjeg konsonanta, već je i umetanje »parazitskog« vokala sudjelovalo u reduciranju skupine: oblik iz PA upotrebljavan početkom stoljeća u Osijeku *ringlšpil* (zabilježen u Sekereš: 195) zamijenjen je u SA oblikom *ringišpil*

Konsonantska skupina na kraju riječi također se ponekad ukida:

nd>Ø: *tuce*

3.2. Pod utjecajem germanizama došlo je do inovacija u sistemu distribucije konsonanata u hrvatskom jeziku, tj. povećao se broj mogućih konsonantskih skupina na početku riječi, npr.: **šp-**: *špil, špic; štr-*: *štreber, štrudla; št-*: *štih; šl-*: *šlajdrati, šlajer; šn-*: *šnenokle*; povećao se broj konsonantskih skupina u sredini riječi, npr.: **-ml-**: *šamlica*; **-rp-**: *šerpa*; povećao se broj mogućih konsonantskih skupina na kraju riječi, na primjer: **-psl-**: *šnapsl*; **-rt-**: *šlagvort*; **-rgl-**: *švargl*; **-rc-**: *rikverc*.

4. Ortografija germanizama je formirana prema njemačkomi hrvatskom Izgovoru jer su govornici jezika davaoca i jezika primaoca bili u direktnom usmenom kontaktu.

Adaptacija na morfološkoj razini

Na morfološkoj razini prilagođava se oblik modela iz njemačkog jezika nastavničkim morfemima hrvatskog jezika za pojedinu vrstu riječi i morfološkim kategorijama vezanim uz nju.

1. Imenice u odnosu na ostale vrste riječi čine daleko najveći postotak germanizama. Oblikuju se pomoću oblikotvornih nastavaka za imenice hrvatskog jezika i u skladu s njima primaju rod i padežnu paradigmu vrste imenica u koju se uključuju.

1.1. Imenice koje završavaju na konsonant u njemačkom jeziku završavaju kao germanizmi:

a) na isti suglasnik: *gus, fras, blic, grif, mošt*; zadržan je u mnogim germanizmima njemački sufiks za imenice **-er**: *feler, špricer, bager, amper*, no u SA nekih germanizama zamijenjen je domaćim sufiksom za imenice **-ar**: *putar*, početkom stoljeća u upotrebi je oblik *buter* (zabilježen u Sekereš: 178), *cukar*.

Germanizmi s konsonantskim završetkom su muškog roda i pripadaju Ga vrsti imenica. Ako su modeli bili ženskog ili srednjeg roda, promijenili su ga u procesu prilagođavanja u muški, tako je njemačka imenica ženskog roda adaptirana u germanizam muškog roda: *putar*, njemačke imenice srednjeg roda adaptirane su u germanizme muškog roda: *pleh, fruštuk, tipl*.

b) na morfem **-a**: *šunka, fleka, vekna, štrafta*; njemački sufiks **-el** adaptiran je **-el**>**-la**: *štikla, pišla, šamlä, ringla, krigla, špahla, viršla*, a germanizam *rajndla*, zabilježen u ovom obliku u Sekereš: 194, zamijenio je u SA nastavački morfem **-a** morfemom **-ika** pa je danas u upotrebi *rajndlika*; njemački sufiks za imenice **-er** adaptiran je **-er**>**-ra**: *lojtra, cifra, mustra*; njemački sufiks **-lein** kratko se u **-la**: *partikla*.

Nastavački morfem **-a** povlači sa sobom i promjenu roda germanizma u ženski rod ukoliko i model nije bio ženskog roda, pa su tako njemačke imenice muškog roda adaptirane u germanizme ženskog roda: *šunka, fleka, vekna, štikla, štrafta, krofna*, isto kao i njemačke imenice srednjeg roda: *mustra, viršla, modla*. Ovi germanizmi pripadaju Ge vrsti imenica. Neki germanizmi koji su u PA završavali na konsonantsku skupinu primili su u SA nastavački morfem **-a**: tako su u govoru s početka stoljeća u Osijeku zabilježeni (u Sekereš: 195, 192, 194, 188) *sajl, modl, rajsnagl, kragn*, koji su u današnjem govoru *sajla, modla, rajsnegla, kragna*. Dok su završavali na suglasnik, ovi germanizmi su zadržavali rod modela, a s preuzimanjem morfema **-a** preuzeli su i ženski rod.

1.2. Imenice koje završavaju na **-e** u njemačkom jeziku završavaju kao germanizmi:

a) na morfem **-a**: *šprica, felga, šljaka, fura, šerpa, pumpa, farba*.

Ženskog su roda i pripadaju Ge vrsti imenica. U SA je prvotno zabilježeni germanizam *buda* (u Sekereš: 178) zamijenio nastavački morfem **-a** nastavačkim morfemom **-lka** pa je danas u upotrebi oblik *budika*.

b) na morfem **-na**: *tacna, nitna, platna, sokna, roletna*.

Ženskog su roda i pripadaju Ge vrsti imenica. Često je u SA nastavački morfem **-na** reduciran u **-a**, stoga su danas izmijenjeni oblici germanizama prije zabilježenih (u Sekereš: 181,192,194,198,196) kao *faltna, nišna, plankna, šnitna, šajbna* u *falta, niša, plankna, šnita, šajba*. Pojedini germanizmi su u SA zamijenili morfem **-na** drugim morfemom: ranije u osječkom govoru zabilježeni germanizmi *kištna, ladna* (u Sekereš: 187,189) danas su *kištra, ladica*.

c) na suglasnik ili na morfem **-e**: *šaraf, ler, krumpir, špic, švargl, škare*.

Germanizam *škare* zadržao je ženski rod i pripada Ge vrsti, a germanizmi koji završavaju na suglasnik primili su muški rod i pripadaju Ga vrsti imenica.

1.3. SA uzrokuje još neke promjene u oblicima imenica:

a) ispuštanje njemačkog sufiksa: germanizam *kikser*, upotrebljavan u tom obliku ranije u osječkom govoru (zabilježen u Sekereš: 187), danas se javlja znatno češće u obliku *kiks*

b) dodavanje sufiksa hrvatskog jezika na sufiks njemačkog jezika: *muter* > *muterica*.

1.4. Sve imenice prema zahtjevima jezika primaoca imaju i kategoriju broja.

2. Glagoli čine desetak posto germanizama. Adaptiraju se na sljedeća dva načina.

2.1. Infinitivni formant hrvatskog jezika zajedno s infinitivnim nastavkom hrvatskog jezika zamjenjuje infinitivni nastavak njemačkog jezika: **-(e/el)n > -(ov)a-** + **-ti**: *fasovati, pohovati, šacovati, pelcovati, šopati, pohati, coltati, škrabati, rihtati, furati*.

2.2. Infinitivni formant njemačkog jezika preuzima se i zajedno s infinitivnim formantom hrvatskog jezika tvori hibridni formant (inovaciju u sustavu hrvatskog jezika) na koji se dodaje infinitivni nastavak hrvatskog jezika: **-ier-** + **-en** > **-ir-** + **-a-** + **-ti**: *citirati, blokirati, ofirati, šatirati*.

2.3. Budući da hrvatski jezik ima razvijenu kategoriju aspekta, u SA su gotovo svi glagoli dobili morfološku oznaku za perfektivnost, identičnu oznaci koju imaju glagoli u hrvatskom jeziku. To su najčešće prefiksi **na-**: *našopati, naviklati*; **u-**: *uglancati, ušpricati*; **iz-**: *izglancati, izvagati*; **pro-**: *prošvercati, proluftrati*; **po-**: *pošpricati, popeglati*; i drugi: *ošacovati, priplekati, dohopsati, sfušariti*. Nekim glagolima pridružuje se povratna zamjenica **se** pa stječu kategoriju povratnosti: *našljakati se, naklafrati se, zalaufati se*. Rijetko se perfektivnost označava sufiksom: *škicati/škicnuti*. Neki glagoli se više niti ne upotrebljavaju bez prefiksa: *oštucati, uštekati*. Germanizmi pokazuju i sve ostale glagolske kategorije na način na koji ih pokazuju glagoli hrvatskog jezika.

3. Vrlo je mali broj njemačkih pridjeva koji su ušli u osječki govor. Zadržali su osnovni oblik kakav imaju u njemačkom jeziku i ne sklanjaju se prema rodu, broju i padežu. Komparativ i superlativ također ne pokazuju nastavcima, već opisno, analitički. Ne razlikuju određeni i neodređeni oblik. Takvi primjeri su: *švorc, zither, blond, lht, fraj, fertig, falš, braun, ctkcak*. Međutim, neki pridjevi koji su imali takve karakteristike u PA zamijenili su u SA njemački sufiks

hrvatskim sufiksom za pridjeve i zato pokazuju sve pridjevske kategorije na isti način kao pridjevi hrvatskog jezika: u osječkom govoru na početku stoljeća upotrebljavaju se *šlampk*, *friš* (zabilježeni u Sekereš: 197, 183), a današnji oblici *šlampav*, *frižak* dobiveni su zamjenom sufiksa u SA. I pridjev *faličan* nakon SA oblika *falš* ima padežnu paradigmu i sklanja se prema rodu i broju. Veći je broj pridjeva izvedenih u SA od imenica koje su se već adaptirale kao germanizmi. Takvi pridjevi se izvode tvorbenim načinima hrvatskog jezika i pokazuju sve pridjevske kategorije kao i izvorni pridjevi hrvatskog jezika: *saftan*, *štrafast*, *flekav*, *štreberski*, *špicast*, *šablonski*.

4. Većina germanizama toliko je uklopljena u naš jezik da služe kao tvorbeni osnovi za izvođenje drugih vrsta riječi: u osnovi je imenica *šminka*: *šminkati*, *našminkati*, *ušminkan*, *šminkanje*, *šminkerski*; u osnovi je pridjev *šlampav*: *šlampavac*, *šlampavica*, *šlampavost*: u osnovi je glagol *šopati*: *šopanje*, *našopan*.

Adaptacija na semantičkoj razini

Analiza korpusa pokazuje raznovrsne pojave na semantičkoj razini.

1. Uključivanje pejorativnosti suzilo je u odnosu na model značenje 'pisanja' na 'određeni tip pisanja': *škrabati*, *škrabanje*, *škrabalo*,...

2. Širenje značenja uvijek je rezultat SA, uslijed koje na primjer *frajer* može biti ne samo 'momak za ženidbu' ili 'svodnik', kao u njemačkom, već i 'čovjek uopće'. Do širenja dolazi i zbog metaforizacije: *profurati* = 'postati par'; *priflekati* se = 'priljubiti se uz nekoga'; *ispumpati* = 'izvući novce od nekoga'; *peglati žitce* = 'živcirati nekoga'. Metaforizacija ponekad uzrokuje odmak od izvornog značenja modela: *šljam* ne znači 'mulj', već *ljudi s dna društva*; *šljakati*, iako je motivirano njemačkom imenicom koja znači 'talog', ne znači 'taložiti', već 'raditi'.

3. Primjenom elipse dobiveni su od njemačkih složenih izraza sljedeći germanizmi: *halter* < *Soknhalter*, *štikla* < *Stöckelschue*, *šiber* < *Rehnschteber*, *pegla* < *Bügeleisen* (→ tek u SA jer je u osječkom govoru ranije u upotrebi *pijlajzn*, zabilježen u Sekereš: 194), *fiš* < *Fischsuppe*, *cimer* < *Zimmergesell*, *vintertica* < *Winterjacke*, *špilati* < *spielen Karten*, *loznika* < *Losungswort*, *termostica* < *Termosflasche* (→ tek u SA jer je zabilježen ranije u osječkom govoru samo oblik *termosflaša*, u Sekereš: 201). Njemačke složenice su bile modeli za leksičke kalkove: *zemljotres*, *krasopis*, *rukopis*, *velikodušnost*, *vlakovođa*. Njemačke složenice se upotrebljavaju u osječkom govoru i neprevedene: *dunstflaša*, *gastarbajter*, *ligeštul*, *vaservaga*, *hozntrager*, *kinderbet*, *ringišpil*. Ponekad se kompozicijom pravi nova složenica od jedne njemačke riječi i jedne hrvatske riječi: *tračbaba*, *šperploča*.

4. Njemačke fraze pojavljuju se u osječkom govoru djelomično prevedene: *imati grifa*, *držati bank*, *promijeniti farbu*, a neke su prevedene potpuno: *praviti se važan*, *dobiti korpu*, *uzeti k znanju*, *učiniti potrebne korake*. Veliki broj germanizama tvori frazeme u hrvatskom jeziku: *ubaciti u ler*, *imati putra na glavi*, *ispasti iz grifa*, *uhvatiti štraftu*, *uhvatiti špuru*, *malo morgen*, *tz cuga*, *tz šuba*, *priflekati nekome jednu*, *prišarafiti nekome jednu*, *fasovati svoje*, *baciti škic*, *šibat dalje*, *koja je to fora*.

5. Ponekad se u SA germanizama tvore novi oblici koji ili pokazuju da se donekle zaboravilo izvorno značenje modela ili kojima se još jednom želi potvrditi

semantika germanizma ali ovaj puta pomoću morfoloških oznaka hrvatskog jezika: premda je već izvorno značenje germanizma *šamla* umanjenica, izvedena je umanjenica *šamlīca*; premda već *rikverc* znači 'unazad', u Osijeku svi voze u *rikverc*; premda već *štepattl* znači 'prošiti', govori se *proštepattl*; premda već *heftattl* znači 'pribadati, prikačiti', i jedino u tom obliku se upotrebljavalo početkom stoljeća (zabilježen u Sekereš: 185), danas je potisnuto oblikom *prtheftattl*. Koliko značenje riječi utječe na formiranje njezinog oblika možemo vidjeti kod germanizma *luftikus*, koji je preoblikovan u *luftiguz*.

Zaključak

Od zabilježenih germanizama u osječkom govoru s početka stoljeća danas se u istom ili izmijenjenom obliku zadržalo u upotrebi svega 15% riječi. Tom broju još danas korištenih germanizama dodali smo još 300 pronađenih germanizama koji se tavljaju u osječkom govoru danas i koji su sigurno bili u upotrebi i početkom stoljeća, no autor rječnika germanizama u osječkom govoru s početka stoljeća nije ih naveo. Sastavljajući rječnik današnjih germanizama u osječkom govoru vidimo da je od preostalih 600 nađenih germanizama većina iz oblasti kućanstva i obrta, a germanizmi iz onih područja ljudske djelatnosti u kojima se najlakše mogu nametnuti: administracija, školstvo, vojska, religija, i u kojima su još znatno bili prisutni u osječkom govoru s početka stoljeća, danas su gotovo potpuno nestali. Premda je utjecaj standardnog jezika kroz obrazovni sistem i medije i dalje intenzivan, može se pretpostaviti da će se tendencija nestajanja germanizama u osječkom govoru usporavati jer su već sve one nedovoljno adaptirane riječi kao i one čija je zamjena frekventno prisutna u medijima nestale, a one koje su i danas prisutne prošle su kroz fazu sekundarne adaptacije te su većinom potpuno uklopljene u sistem hrvatskog jezika. Na zadržavanje nekih od njih u upotrebi utječe to što nemaju primjerenu zamjenu u hrvatskom jeziku, ili se koriste u onim područjima ljudskih djelatnosti koja izmiču pažnji medija. Iznesenu pretpostavku o usporavanju dosadašnjeg tempa nestajanja germanizama u osječkom² govoru potvrdit će ili osporiti neki budući rad o ovoj problematiki.

Literatura

1. Filipović, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb, 1986.
2. Schneewels, Edmund. *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin, 1960.
3. Sekereš, Stjepan. »Germanizmi u osječkom govoru«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXI/2 (1978), 171-205.
4. Striedter-Temps, Hildegard. *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Wiesbaden, 1958.

2 Mnogi germanizmi navedeni u ovom radu javljaju se, u istom ili sličnom obliku, i u još nekim štokavskim područjima, no ovom prilikom ograničili smo se samo na osječki govor.

Snježana Kordić

GERMANISMS IN THE SPOKEN LANGUAGE OF OSIJEK TODAY

Abstract

Former direct and lengthy contact of the Germans and the Slavs in Osijek caused direct language borrowing. Its result is a great number of Germanisms in the spoken language of Osijek.

The author has gathered the corpus of 600 Germanisms which are used in the spoken language even today. Their integration in the receiving language is described on phonological, morphological and semantic levels. Special attention is paid to secondary changes of loanwords which indicate complete adaptation.